

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Mihael Sučić

Rijeke i šume kao živi organizam:

doprinosi ekohistoriji područja Valpova od druge polovice 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća

Zagreb, 2016.

Ovaj rad izrađen je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom dr. sc. Hrvoja Petrića i predan je na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2015./2016.

Kratice

Arhivi:

HDA – Hrvatski državni arhiv

Sadržaj rada

1. Uvod	1
2. Opći i specifični ciljevi rada.....	2
3. Materijal i metode.....	3
4. Valpovština - povijesne crtice	6
5. Prirodno - geografski smještaj rijeka i šuma	8
6. Rezultati: Utjecaj na društveno-gospodarski razvoj.....	14
6. 1 Razvoj ratarstva i mlinarstva.....	14
6. 2 Razvoj stočarstva i ribolova.....	18
6. 3 Migracije i promet.....	22
6. 4 Izgradnja Valpova i okolice.....	24
7. Zaključci	30
8. Zahvale.....	32
9. Popis literature.....	33
10. Sažetak na hrvatskom jeziku.....	36
11. Summary.....	37

1. Uvod

Kada se u današnje vrijeme spomene pojam Valpovština najčešće se ljudi prvo sjetе Valpova i dvorca koji je u današnjem obliku sagrađen početkom 19. stoljeća i sa srednjovjekovnom kulom i parkom-perivojem čini zanimljiv i edukativan kulturno-povijesni kompleks. Ipak, svakako se treba napomenuti da Valpovština nije samo Valpovo s okolicom koja se vidi s vrha dvorca, odnosno kule nego pojam kojim se imenuje prostor koji je od 1722. godine obuhvaćao vlastelinstvo Valpovo. To je bilo područje između rijeka Drave na sjeveru i Vuke na jugu, odnosno na istoku ulijevanja rijeke Karašice u Dravu između naselja Petrijevi i Osijeka i na istoku do naselja Podravska Moslavina kod Miholjca, odnosno do Čadavice koja se nalazi između Miholjca i Slatine. Opisani prostor se još u srednjem vijeku doživljavao kao cjelina kojom su vladali pojedinci iz obitelji Morović, ali i mnogi drugi. Tijekom osmanske vlasti promatrano područje se dijeli na nekoliko nahija koje se ipak i dalje doživljavaju kao cjelina, a čemu naročito doprinosi i lokalno svećenstvo, stanovništvo pa i rijeke Vučica, Karašica koje se ulijeva u prometnu i gospodarsku žilu kucavicu prostora rijeku Dravu. Dolaskom habsburške vlasti tijekom 1680-ih godina područje se dijeli na nekoliko kotareva da bi tek darovnicom cara Karla VI. barunu Petru Antunu Hilleprandu von Prandau bilo i formalno okupljeno u cjelinu vlastelinstva Valpovo. Uzimajući u obzir da su i navedene rijeke i mnogobrojne šume utjecale na promatranje područja kao cjeline unatoč određenim teritorijalnim diskontinuitetima zbog podjela područja na nekoliko administrativnih jedinica ekohistorijski pristup se nameće kao logičan za bolje političkih, demografskih i ekonomskih prilika.

O srednjem vijeku promatranog područja postoji trenutačno malo dostupnih povijesnih izvora. Za razliku od potonjega o vremenu osmanske vlasti, naročito iz 1579. godine i iz 17. stoljeća postoje mnogobrojni povijesni izvori, prvenstveno putopisi i vizitacije. Dolaskom habsburške vlasti krajem 17. stoljeća dostupni su mnogobrojni izvori nastali radom Dvorske komore, Crkve i vlastelinske uprave. Na temelju navedenih povijesnih izvora napisana je mnogobrojna literatura o kojoj će biti više riječi u drugim poglavljima. Na temelju opisane prirodno-geografske cjeline koja u određenim razdobljima postaje i administrativna cjelina i na temelju spomenutih dostupnih povijesnih izvora i literature u radu će se pokušati proučiti razdoblje od druge polovice 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća.

Danas je Valpovština podijeljena na nekoliko administrativnih lokalnih jedinica koje i dalje povezuju rijeke Karašica, Vučica i Drava, ali i svijest ljudi o nekim prošlim vremenima. Na nekadašnja vremena ih podsjećaju dvorac u Valpovu, dvorac u Miholjcu, kurija u

Bizovcu, parkovi diljem Valpovštine, ali i druga materijalna i nematerijalna baština. Ovisno o mogućnostima, ali i volji lokalno stanovništvo ima mogućnost kulturnog, ali i gospodarskog razvoja na temelju navedene kulturno-povijesne baštine.

2. Opći i specifični ciljevi rada

Ovim se radom želi postići predočenje glavnih trendova međuodnosa između lokalnog stanovništva i okoliša od druge polovice 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća. Pod pojmom lokalno stanovništvo prvenstveno se misli na ljude koji su živjeli na opisanom prostoru, ali i na putnike, majstore, trgovce i vojnike koji su prolazili ili se zadržali u određenim vremenskim razdobljima u pojedinim dijelovima promatranog prostora. Promatrajući drugo navedeni pojam okoliš dolazimo do svojevršnih problema jer je dosta neodređen. Recimo, tijekom jednog istraživanja početkom 1980-ih godina ustanovljeno je da preko 750 različitih riječi označavaju pojam okoliš. Ipak, se prema autorima Robertu Delortu i Françoisu Walteru ustanovilo značenje da je okoliš kao „skup elemenata koji, svojim složenim vezama, tvore okvir, okolinu i životne uvjete čovjeka i društva.“ Isto se tako unutar pojma okoliša može smjestiti i sve ono što obuhvaća pojam priroda, a koji je prema definiciji sve ono što ostaje izvan ljudskog djelovanja, sve ono što čovjek primjećuje, ali se isto tako treba napomenuti da se sve više smatra dijelom prirode i prostor koji je „antropizirana“ priroda, odnosno pod djelovanjem ljudi. To su u prvom redu šume, rijeke i drugi okolišni faktori koji su dijelovi okoliša i vrše utjecaj na ljude kroz povijest.¹ Konkretnije s rijekama koje su bile, kao što su i dalje, jedne od najočitijih okolišnih faktora na promatranom području Valpovštine. Budući da su i šume, za razliku od današnjeg vremena, bile rasprostranjene diljem potonjeg prostora kao logično se nameće proučavanje međuodnosa između ljudi, rijeka i šumskih površina. Spomenuti međuodnos je ovisno o mnogobrojnim okolnostima imao pozitivne i negativne posljedice na ljude i okoliš. One se prvenstveno mogu uočiti na polju demografije i gospodarstva. Iz toga će se razloga u radu pokušati utvrditi kako je ranonovovjekovni čovjek doživljavao rijeke i šume, u kojoj je mjeri o njima ovisio, što je sve koristio od mogućih potrepština koje bi mogao dobiti iz rijeka i šuma i kako su rijeke djelovale na čovjekovo ponašanje i razmišljanje. Naravno postoji još mnogo pitanja koja se mogu postaviti tijekom istraživanja, ali zbog trenutačnih istraživačkih mogućnosti odgovori i reinterpretacije prošlosti

¹ Robert Delort i François Walter, Povijest europskog okoliša, prev. Vesna Pavković (Zagreb: Barbat, 2002), 3-5; Johnson Donald Hughes, Što je povijest okoliša, prev. Damjan Lalović (Zagreb: Disput d. o. o., 2011), 10.

moгу biti dovoljan temelj za neka buduća istraživanja. Ipak, prije nego što se pokuša odgovoriti na navedena istraživačka pitanja važno se upoznati s ekonomsko-političkim okolnostima i demografskim kretanjima na promatranom prostoru i vremenskom razdoblju. Također je potrebno utvrditi i gdje su išli tokovi rijeka, gdje su bile rasprostranjene šume i koje su bile osnovne značajke potonjih.

Uzimajući u obzir trenutačnu sve veću želju i afinitete određenih društvenih organizacija i institucija prema politici održivog razvoja potrebna su istraživanja suživota ljudi i okoliša. U prvom redu istraživanje suživota u sadašnjosti, ali i u prošlosti čemu svakako može doprinijeti ekohistorija, to jest povijest okoliša. Budući da je čovjek u prošlosti, na primjer ranonovovjekovni čovjek više živio s okolišem za razliku od današnjeg vremena kada se na različite načine ograđujemo od okoliša iako smo i mi dio njega.² Iz toga je razloga potrebno istraživati spomenuti suživot u prošlosti kako bi se mogle izvući određene smjernice za lakše i što bezbolnije stvaranje suživota ljudi i okoliša u današnje vrijeme. Sve u svemu, ovaj rad bi na temelju određenih dosadašnjih saznanja dostupne literature i pisanih povijesnih izvora trebao skromno doprinijeti opisanoj tematici proučavajući jedno relativno malo područje u kojemu su se događali mnogobrojni procesi relevantni za ekohistorijska istraživanja.

3. Materijal i metode

Kao što je već navedeno oslonac rada je usredotočen na proučavanje određenih okolišnih faktora. U prvom redu na rijeke koje prolaze kroz Valpovštinu i velika šumska područja koja su s rijekama činila živi organizam. Oni su utjecali, kao što utječu i do današnjih dana na lokalno stanovništvo. Isto je tako i stanovništvo svojim djelovanjem uzrokovalo mnogobrojne promjene okoliša koje su se potom kao bumerang odražavale na promjene u ljudskim društvima. Zapravo je na određeni način vršilo antropizaciju prirode što je zapravo dio borbe između ljudi i okoliša od postanka čovjeka.³ Proučavanje se spomenutih povijesnih procesa provodi u sklopu povijesti okoliša, odnosno ekohistorije. To je relativno nova vrsta povijesti koju je jasno i sažeto opisao Johnson Donald Hughes ovim riječima: „To je vrsta povijesti koja teži razumijevanju života, rada i mišljenja ljudskih bića u odnosu na ostalu prirodu kroz promjene koje donosi vrijeme. Ljudska je vrsta dio prirode, ali za razliku

² Delort 2002, 2 i 4.

³ Delort 2002, 169; Hughes 2011, 10-11.

od većine drugih vrsta uzrokovali smo dalekosežne promjene uvjeta na kopnu, u moru i u zraku te u pogledu živih biljaka i drugih životinja koje s nama nastanjuju Zemlju“.⁴ Prema tome proučavanjem povijesti okoliša zapravo proučavamo i sebe, odnosno naše pretke i trebamo postati svjesni da smo i mi dio okoliša i da mi bez njega ne možemo, a najvjerojatnije niti on bez nas. Da bi shvatili okoliš, to jest u ovom radu okolišne faktore rijeke i šume moramo im pristupiti interdisciplinarno ili kako je John McNeill objasnio da je povijest okoliša „po svoj prilici toliko interdisciplinarna koliko intelektualno istraživanje uopće može biti“. Prema tome, za bolje razumijevanje određenog faktora okoliša, a naročito cijeli okoliš potrebno je biti upoznat i s povijesnom demografijom, geografijom, ekonomijom, ali i drugim disciplinama koje mogu pomoći boljem razumijevanju, konkretno u ovome radu, suživota ljudi, rijeka i šuma.⁵

Iz toga se razloga u ovome radu koriste mnogobrojni pisani povijesni izvori, od popisa preko putopisa i kanonskih vizitacija do kartografskih povijesnih izvora⁶. Kronološki gledano najstariji je datirani izvor iz 1579. godine. To je popis sandžaka Požega iz 1579. godine.⁷ U njemu se može uočiti da je prvenstveno rađen od strane osmanske vlasti u svrhu dobivanja informacija koliko lokalno stanovništvo daje određenih davanja. Dolaskom habsburške vlasti i okvirno u prvih pola stoljeća vlasti na području Slavonije pa samim time i promatranog područja oko Valpova Dvorska komora je provela nekoliko popisa među kojima se u ovome radu koriste popisi iz 1698., 1702. i 1736. godine.⁸ Iz njih se može iščitati koliko je bilo domaćina, s čime su raspolagali od oranica, livada, vinograda i životinja, ali i kakav je međudnos bio lokalnog stanovništva i okolišnih faktora, to jest rijeka i šuma. Da bi se upotpunila moguća rekonstrukcija međudnosa moraju se iščitani podaci iz navedenih popisa

⁴ Hughes 2011, 9.

⁵ Isti, 15.

⁶ Zemljovidi vlastelinstva Valpova iz 1730-ih godina nalaze se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (HDA) u Kartografskoj zbirki bez signatura, ali pod nazivima Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus i Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus.

⁷ Stjepan, Sršan, ur., *Popis sandžaka Požega 1579. godine*, prev. Fazileta Hafizović (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001).

⁸ Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine* (Osijek: JAZU, 1988); Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine* (Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966); Stjepan Sršan, *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000); Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije. Dio 2, Spomenici o Slavoniji u 17. vijeku (1640. – 1702.)* (Zagreb: JAZU, 1891); Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga* (Osijek: HAZU, 1993).

usporediti pa i upotpuniti s podacima iz kanonskih vizitacija i putopisa iz 17. i prve polovice 18. stoljeća, ali i sačuvanih kartografskih povijesnih izvora iz 1730-ih godina.⁹

Samo na temelju izvora se ne može niti pokušati obraditi bilo koja povijesna tema pa niti tema o rijekama i šumama. Iz toga razloga se u ovom radu koriste mnogobrojne enciklopedije i leksikoni¹⁰ koji nas mogu u kratkim crtama uputiti u pojedine nazive i fenomene. Također i mnogobrojni članci i knjige vezane uz povijest Slavonije iz pera Ive Mažurana¹¹, Igora Karamana¹², Nenada Moačanina¹³ i mnogih drugih nam mogu izuzetno pomoći u shvaćanju i nalaženju, odnosno predlaganju jedne rekonstrukcije suživota ljudi i okoliša od druge polovice 16. stoljeća pa do sredine 18. stoljeća. Isto tako i u djelima spomenutih autora, ali i drugih poput Josipa Buturca¹⁴ dolazimo do saznanja o političkom, vojnom i ekonomskom kontekstu promatranog razdoblja i prostora. To nam isto svakako pomaže pri boljem shvaćanju djelovanja ljudi u određenim vremenima. Sve u svemu, navedeni i navedeni radovi mnogobrojnih autora, ali i povijesni izvori svakako su kvalitetan i relevantan temelj za stvaranje jednog rada o rijekama, šumama i ljudima na prostoru Valpovštine. Naravno, pisanjem rada su se stvorila mnoga zanimljiva istraživačka pitanja na koja se neće trenutačno moći dati zaključak, ali će se pokušati barem donekle stvoriti temelji za daljnja istraživanja koja će možda počivati i na nekim novim, možda čak i nepoznatim povijesnim izvorima.

⁹ Stjepan Sršan, Miroslav Vanino i drugi, *Život Bartola Kašića*, 2. izd., prev. Stjepan Sršan (Osijek: Matica hrvatska, 1999); Evlija Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prev. Hazim Šabanović (Sarajevo: Veselin Masleša, 1973); *Kanonske vizitacije, svezak 3: Valpovačko-miholjačko područje 1730.-1830.*, prev. i prir. Stjepan Sršan (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2005); Stjepan Sršan, *Katoličke župe u istočnoj Hrvatskoj 1733./34. godine* (Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1995).

¹⁰ *Hrvatska enciklopedija; Hrvatski leksikon; Pomorska enciklopedija.*

¹¹ Ive Mažuran, *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Valpovo: Matica hrvatska, Ogranak Valpovo, 2004); Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo* (Zagreb: Golden marketing, 1998).

¹² Igor Karaman, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti 18.-20. st.* (Osijek : Povijesni arhiv u Osijeku, 1997); Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza* (Zagreb: JAZU, 1962).

¹³ Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001).

¹⁴ Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970).

4. Valpovština – povijesne crtice

U tijeku proljetnih mjeseci 1543. godine gotovo stoljeće i pol staroj utvrđi Valpovo¹⁵ i području koje joj je gravitiralo zbio se neumitan razvoj događaja. Osvajanjem Beograda 1521. godine osmanska je vojska počela prodirati i u nekoliko navrata tijekom 1520-ih i 1530-ih godina zauzimati prostor između rijeka Dunava, Drave i Save. Glavni su razlozi navedenome obliku i procesu osvajanja nezainteresiranost vlasti u Istanbulu i osmanske vojske za područje između spomenutih rijeka, način vođenja vojnih pohoda i geopolitičkih okolnosti. Zapravo, osmanske se vojne u međurječju, odnosno u istočnom dijelu srednjovjekovne Slavonije i dijelu srednjovjekovne jugoistočne Ugarske mogu razmatrati kao odgovor na habsburške pretenzije. U takvim je okolnostima, a zbog bolje organiziranosti u političkom, vojnom i gospodarskom aspektu, osmanska vojska djelovala i samim time osmanska vlast širila temeljnim smjerom od Beograda preko Osijeka do ugarske ravnice, odnosno Budima. Uzimajući u obzir da je Bosna, odnosno prostor južno od Save potpao još u drugoj polovici 15. stoljeća pod osmansku vlast ne treba čuditi da je po svemu sudeći priklješteno spomenuto međurječje od nove sile s istoka također ušlo u sastav potonje sile. Pri tome je i utvrda Valpovo s okolnim područjem ušla u sastav Osmanskog Carstva od 1543. godine.¹⁶ Do druge polovice 16. stoljeća, područje srednjovjekovne Slavonije istočno od Česme i Ilove dospjelo je pod osmansku vlast. Poslije toga je uslijedilo dijeljenje prostora između Čazanskog, čije će se sjedište premješati ovisno o okolnostima u Pakrac i Cernik, Srijemskog i Požeškog sandžaka. U sastavu potonjega je bilo i područje budućeg vlastelinstva Valpovo, a koje je u drugoj polovici 16. stoljeća bilo podijeljeno u nekoliko nahija.¹⁷

S vremenom su se političke, demografske i gospodarske prilike sređivale, odnosno konsolidirale u dijelu srednjovjekovne Slavonije koja je potpala pod vlast osmanskih sultana, a osobito u unutrašnjosti tzv. Turske Slavonije¹⁸ u kojoj se nalazilo i područje Valpovštine. Glavni se razlog navedenoj sigurnosti svakodnevnog života na potonjim prostorima nalazi u

¹⁵ Građena je početkom 15. stoljeća u vrijeme bana Ivana Morovića. Od 1543. godine do 1687. godine. bila je pod osmanskom vlasti, a od tada pod habsburškom vlasti. Utvrda je doživjela obnovu i preinake u dvorac od 1720-ih godina pod pokroviteljstvom i organizacijom baruna Petra Antuna Hillepranda von Prandaua. Završnu obnovu i konačni izgled koji se nije previše razlikovao od izgleda iz prve polovice 18. stoljeća jedna od najreprezentativnijih građevina doživjela je početkom 19. stoljeća.

¹⁶ Moačanin 2001, 5; Halil Inalcik, *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.*, prev. Dino Mujadžević (Zagreb: Srednja Europa, 2002), 41-42; Mirko Marković, *Slavonija - povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb: Golden marketing, 2002), 198.

¹⁷ Buturac 1970, 25; Mažuran 2004, 43; Sršan 2001, 189., 195., 251., 267., 301., 327., 387.

¹⁸ Reprezentativni pojam koji se koristi za istočni dio srednjovjekovne Slavonije, a koji je bio pod osmanskom vlasti do Velikog bečkog rata.

činjenici što su bili relativno udaljeni od tzv. krajišta, odnosno područja fluidnih granica između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva.¹⁹ Tijekom sljedećih stoljeća i pol osmanske vlasti događale su se mnogobrojne promjene. Između ostalih, kao i u drugim područjima, tako su se i na području Valpova i okolice dogodile demografske promjene. S dolaskom osmanske vojske i vlasti naseljavalo se i muslimane, najčešće u središta nahija, kadiluka i uz važnije kopnene i riječne prometnice, odnosno prometna sjecišta. Oni su u središtima poput Valpova, Miholjca ili Moslavine obnašali dužnosti, to jest bili spahije, obrtnici ili trgovci.²⁰ U istom je vremenskom razdoblju većinsko katoličko i kalvinističko stanovništvo boravilo u manjim naseljima, odnosno selima. Pod utjecajima svakodnevne asimilacije koja im je u određenoj mjeri poboljšavala kvalitetu i sigurnost života prihvaćali su osmanske običaje, a u koje se prvenstveno ubraja odijevanje. Uzimajući u obzir i da su neki starosjedioci prelazili na islam, nakon nekoliko desetljeća osmanske vlasti jedino su se prema govoru, prema ikavici i ekavici mogli razlikovati doseljenici i starosjedioci.²¹

Na osnovi trenutačne literature i dostupnih povijesnih izvora možemo zaključiti da se, što se tiče društveno-političko-gospodarskog života do početka 1680-ih godina u suštini nije mnogo mijenjalo. Uspoređujući s ostalim dijelovima Turske Slavonije možemo uočiti da se područje Valpova i okolice nije razlikovalo. Također i u vrijeme velikih promjena za vrijeme Velikog bečkog rata potonji je prostor doživljavao promjene kao i ostali dijelovi međurječja Drave i Save. Navedene su promjene uslijedile nakon neuspješne osmanske vojne na Beč na čelu s velikim vezirom Kara Mustafa-pašom 1683. godine. Diljem Osmanskog Carstva pa tako i na području osmanske Slavonije proćuo se glas o pobjedi kršćanske protiv osmanske vojske. Od tada je oko 100 000 muslimana na području Slavonije i isto toliko kršćana, a od čega je oko 10 000 na prostoru Valpova i Miholjca očekivalo mogući odgovor i samim time osjećali su strah i od osmanske i od ujedinjene kršćanske vojske.²² S vremenom je, iz bitke u bitku, sve više nekadašnjeg područja pod osmanskom vlasti potpadalo pod habsburšku vlast. Takva sudbina nije zaobišla niti nahije Moslavinu, Valpovo, Karaš i Košku. Konačni i siguran

¹⁹ Moačanin 2001, 131; Nenad Moačanin, *Turska Hrvatska* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), 55.

²⁰ Moačanin 2001, 97; Moačanin 1999, 98; Mažuran 1998, 215.

²¹ Mažuran 1988, 17; Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja* (Zagreb: JAZU, 1953), 146 i Prilog: Karta naselja u Slavoniji za turskog gospodstva oko 1680.

²² Mažuran 2004, 55; Mažuran 1988, 24; Stjepan Maroslavac, *Donji Miholjac kroz stoljeća* (Donji Miholjac: Župa sv. Mihaela arkandela, 2007), 26.

dolazak nove vlasti uslijedio je nakon predaje osmanske vojske u utvrdi Valpovo 30. rujna 1687. godine.²³

Trgovište Valpovo²⁴ i okolica je od dolaska habsburške vlasti bilo u mnogobrojnim upravno-teritorijalnim uređenjima. Između ostalog je svakako važno spomenuti da je od 1691. godine osnovan provizorat sa središtem u Valpovu.²⁵ Službenici provizorata na čelu s Mihajlom Milekovićem su ulazili u mnogobrojne sukobe s carskom vojskom zbog važnosti vojske jer je i dalje trajao rat protiv Osmanskog Carstva. Generali i časnici su imali potrebu usmjeravati svoje vojnike da traže razne potrepštine od stanovništva. U takvim se okolnostima Dvorska komora htjela što je više moguće osamostaliti od vojske i da dođe do neovisne vlasti na određenim prostorima. Vodeći ljudi spomenute institucije su do navedenog cilja pokušavali doći slanjem činovnika poput Martina Zemljaka i Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stiglianoa.²⁶ Uz spomenute nesuglasice Dvorska komora je imala i financijske probleme zbog unutarnjih i vanjskih vojnih sukoba s početka 18. stoljeća. To je bilo vrijeme ustanka kneza Ferenc II. Rákóczyja i rata za Španjolsku baštinu. U takvim je okolnostima odlučila dijeliti i prodavati dijelove Slavonije kao vlastelinstva pri čemu je htjela smanjiti financijske i gospodarske probleme.²⁷

Nakon što su nekoliko desetljeća središnja naselja Valpovo i Miholjac sa svojom okolicom, za razliku od drugih okolnih posjeda ne bivali prodani ili dani nekim pojedincima i njih je na Silvestrovo 1721. godine zadesila ista sudbina. Car Karlo VI. je carskom darovnicom imenovao baruna Petra Antuna Hillebrand von Prandaua novim zemljišnim gospodarom vlastelinstva Valpovo sa središtem u Valpovu. Budući da je izvršavao mnogobrojne dužnosti u Dvorskoj komori u Beču u njegovo su ime glavnu riječ vodili upravitelji i vlastelinski službenici.²⁸ Na temelju literature i dostupnih izvora možemo uočiti da je vlastelin bio poduzetnički raspoložen. Zalagao se je za gradnju infrastrukture za razvoj

²³ Karaman 1997, 22; Mažuran 1993, 19; Mažuran 2004, 56.-60; Buturac 1970, 200; Sršan 2000, 9.-10; Pavičić 1953, 146; Marković 2002, 169.

²⁴ Valpovo se spominje kao kasaba na popisu sandžaka Požega iz 1579. godine tijekom osmanske vladavine, a trgovištem na svim popisima od 1698. godine do 1746. godine.: Sršan 2001, 327; Mažuran 1988, 77; Smičiklas 1891, 93; Mažuran 1993, 362; Ive Mažuran, „Popis trgovišta Valpovo 1746. godine,“ *Osječki zbornik* 29 (2010), 217.

²⁵ Karaman 1997, 25; Mažuran 1993, 21, 37 i 48; Mažuran 2004, 60-61.

²⁶ Ivan Erceg, „Životni uvjeti stanovništva u Slavoniji krajem 17. i početkom 18. stoljeća,“ *Acta historico* 21 (1994), 9; Karaman 1997, 25; Mažuran 1993, 21, 37 i 48; Mažuran 2004, 60-61.

²⁷ Mažuran 1993, 52-55 i 59-60; Mažuran 2004, 69.

²⁸ Igor Karaman 1962, 2; Sršan 2005, 11 i 45; Sršan 1995, 76 i 77.

gospodarstva, ali i kulturnog života. Takav razvoj situacije i angažiranosti možemo pratiti već od prve polovice 1720-ih godina.²⁹ Iz toga se razloga sve više povećavaju podložničke obveze, a kao primjer možemo navesti i pravilnik o potonjima iz svibnja 1723. godine. Takav je razvoj odnosa prema podložnicima i njihovim obiteljima utjecao na povećanje sukoba između službenika vlastelinstva i podložnika među kojima su neki odlazili i u razbojnike, naročito u prvoj polovici 1730-ih godina.³⁰ Svi su se navedeni povijesni procesi i događaji na području Valpova i okolice odvijali u određenoj prirodno-geografskoj cjelini. Nju su u prvom redu činile, odnosno oblikovale mnogobrojne rijeke i šumske površine pri čemu su utjecale i na djelovanje ljudi.

5. Prirodno - geografski smještaj rijeka i šuma

Prostor nahija Karaš, Valpovo, Koška i manji dio nahija Moslavine i Orahovice tijekom osmanske vlasti i prostor vlastelinstva Valpovo u prvoj polovici 18. stoljeća, kao što je već rečeno, obuhvaćao je područje današnjeg šireg poimanja Valpovštine. Već je navedeno da je vlastelinstvo baruna Hillepranda von Prandaua bilo jedno od najvećih s mnogobrojnim obradivim, ali i neobradivim površinama kroz koje su prolazile četiri rijeke pri čemu su činile živi organizam sa šumama. Za razliku od današnjice kada su površine pod šumama svedene na ostatke ostataka uz rijeke koje većinom prolaze, odnosno nalaze se na istim područjima u vrijeme prve polovice 18. stoljeća pa i u ranijem razdoblju osmanske vlasti šume su obuhvaćale velika prostranstva. Iz toga razloga razdoblje koje promatramo u radu možemo nazvati da je bilo obilježeno plavom bojom rijeka i zelenom bojom šuma, dok sadašnjicu nikako više ne možemo tako opisati ili eventualno uz određenu ogradu.

Proučavajući zemljovide iz 18. stoljeća, konkretnije spomenute zemljovide iz 1730-ih godina, ali i zemljovide iz 1780-ih godina³¹ možemo uočiti da se rijeke protežu od zapada prema istoku kroz velike šumske površine. Najsjevernija rijeka, ali i najvažnija rijeka za prometnu povezanost i gospodarski razvoj bila je rijeka Drava. Uzimajući u obzir važnost

²⁹ Karaman 1962, 19-20 i 31; Mažuran 2004, 73; Ljerka Perči, „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda,“ *Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 24 (2008), 80; Ljerka Perči, „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731.-1737.,“ *Scrinia slavonsica* 10 (2010), 171.

³⁰ Mažuran 1993, 67 i 69; Perči 2010, 178-179 i 181-186.

³¹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća – Virovitička županija (sv. 6.),* prir. Mirko Valentić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002), sekcije 11, 18, 23, 25, 32.: Navedeni zemljovidi su za područje civilne Slavonije nastali od 1781. do 1783. godine. Njih se neće koristiti u ovome radu jer izlaze iz promatranog vremenskog razdoblja, ali ih se ipak trebalo spomenuti na ovome mjestu radi potvrđivanja položaja rijeke Drave na području vlastelinstva Valpovo.

riječnog prometa u ranome novome vijeku, za razliku od danas i također uzimajući u obzir da je njezin izvor u Tolbahskom polju u južnom Tirolu, a ušće kod naselja Aljmaš istočno od Osijeka ona je bila žila kucavica i bogatstvo za jedno područje poput Valpovštine, njezine zemljišne gospodare, ali i lokalno stanovništvo. To se bogatstvo može uočiti u ukupnoj duljini između 700 i 750 kilometara i površini porječja, kojemu pripada i prostor Valpova i Miholjca, koje je oko 40 300 kvadratnih kilometara. Navedeni podaci sami za sebe dovoljno govore. Također su i navedeni akteri vlastelinstva koristeći Dravu bili lakše povezani s drugima. U prvom redu pod pojmom drugi podrazumijevamo bliže i dalje krajeve i njihovo stanovništvo. Kao primjere možemo navesti područje Osijeka, Virovitice, ali i Austrijske nasljedne zemlje, a o čemu će biti više riječi u sljedećim poglavljima. Kao zanimljivost svakako je još potrebno spomenuti da je rijeka nivalnog, odnosno snježnog režima.³² To svakako utječe da je najviši vodostaj u ljetnim mjesecima, a najniži u zimskim mjesecima, a što je utjecalo i na djelovanje lokalnog stanovništva i u ranome novom vijeku. Da Drava nije imala samo značaj u gospodarskoj i prometnoj sferi života ranonovovjekovnih ljudi Slavonije pa samim time i Valpova i okolice dovoljno govori činjenica i da je bila upravna sjeverna granica ranonovovjekovne Hrvatske, Slavonije i vlastelinstva Valpova naspram Ugarske i ugarskih županija.³³

Uspoređujući opise koje je organizirala i izradila Dvorska komora, odnosno njezini popisivači s kraja 17. stoljeća s navedenim zemljovidima iz 1730-ih godina na kojima je upisan inženjer vlastelinstva Valpovo 1720-ih godina, a od 1736. godine upravitelj Sebastijan Freudhofer jasno se može vidjeti od kojega područja i naselja Drava postaje sjeverna granica. Budući da teče od zapada prema istoku prvo treba odrediti zapadnu točku ulaska Drave pri čemu je stanovništvo vlastelinstva Valpovo samim time živjelo na desnoj obali potonje. Za razliku od stanovnika s lijeve, baranjske strane imali su više sreće jer je desna obala bila, kao što je i danas, viša od lijeve strane.³⁴ To je također utjecalo na odnos između rijeke, šuma i stanovništva. Vraćajući se na traženje imaginarnih točaka ulaska Drave na područje vlastelinstva Valpovo potrebno je proučiti popise i opise službenika Dvorske komore iz 1698.

³² *Enciklopedija Jugoslavije*, s. v. „Drava“; *Hrvatski leksikon*, s. v. „Drava“; *Pomorska enciklopedija*, s. v. „Drava“.

³³ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus i Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

³⁴ Dubravka Božić Bogović, „Drava u opisima vlastelinstva Belje u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 24 (2013), 88; Josip Ham, „Kratki pregled povijesti Donjeg Miholjca“, *Godišnjak* 1 (1992/1993), 42; Branko Nadilo, „Tekla voda Karašica“, *Građevinar* 2 (2014), 165-166.

godine. U njima je uz mnogobrojne kotare opisan i kotar Moslavina. Potonji je početkom 1720-ih godina ušao u vlastelinstvo Valpovo i bio najzapadnije područje. Prema tome na tome prostoru trebamo tražiti najzapadniju točku ulaska, odnosno gdje Drava postaje sjeverna granica. Iščitavajući spomenuti opis iz 1698. godine možemo doći do zaključka da je predij Obrež koji se zajedno spominje uz predije Vodovrat i Martinci bio najzapadnije područje. Bio je udaljen od središta Moslavine trećinu sata hoda na zapad, a granica na sjeveru mu je bila rijeka Drava. Kada se navedena mjerna jedinica prebaci u današnju korištenu mjernu jedinicu ispada da su spomenuti prediji bili udaljeni od Moslavine oko 4 kilometra pri čemu je najsjeverozapadnije bio predij Obrež. Na njegovom se području nalazila točka u kojoj je rijeka Drava postala sjeverna granica kotara Moslavine, odnosno od 1721. godine vlastelinstva Valpovo.³⁵ Nakon toga područja Drava je cijelim tokom sjeverna granica posjeda zemljišnog gospodara baruna Hillepranda von Prandaua. Također se mogu uočiti i mnogobrojni meandri koji su s vremenom oblikovali ade, kao i pritoci ili kanali, ali i uzroci i posljedice koje idu uz potonji fenomen o kojima će biti više riječi u sljedećim poglavljima. Takav tok Drave možemo pratiti do najistočnije točke vlastelinstva Valpovo nakon 1721. godine, a nakon koje prestaje biti sjeverna granica vlastelinstva. To se područje, ili imaginarno govoreći točka nalazi na području naselja Petrijevci koje je za razliku od vremena nakon 1721. godine krajem 17. stoljeća bilo u sastavu kotara Osijek.³⁶

Promatrajući područje od sjevera prema jugu sljedeća je rijeka Karašica³⁷. Ona je desni pritok Drave koji prolazi od zapada prema istoku, pretežito sjevernim dijelom Valpovštine. Izvire na obroncima Papuka, a ulijeva se kod najzapadnijeg naselja promatranog područja Petrijevaca, a koje je osim toga još tijekom prve polovice 18. stoljeća bilo i najmnogoljudnije.³⁸ U prvoj polovici 18. stoljeća na temelju zemljovida možemo uočiti da u jugozapadnom dijelu vlastelinstva Valpovo prolazi kroz šumsko područje pored naselja Kapelna, Poreč pa sve do Bočkinaca. Od potonjeg naselja čini svojevrsnu granicu šumskim površinama koje se zapadno od Bočkinaca nalaze na lijevoj obali, a oko Bočkinaca i istočno na desnoj obali. Od sljedećeg naselja Črnkovci do Gata što je relacija od pola milje ponovno

³⁵ Sršan 2000, 102-103; Mažuran 1966, 57-58.

³⁶ Sršan 2000, 43-44; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*; Božić Bogović 2013, 88.

³⁷ Naziv Karašica dolazi od turske riječi kara što znači crn. Ipak, se pretpostavlja da je navedena turska riječ zapravo samo osnova iz koje dolazi i naziv šume Karaš prema kojoj je rijeka dobila ime, a koja se nalazi istočno od naselja Kapelna. I na ovom primjeru možemo uočiti međuodnos između šuma i rijeke.

³⁸ *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Karašica“; Nadilo 2014, 165; Mažuran 1993, 386-391.

prolazi kroz šumu. Nakon Gata čini svojevrsnu granicu između šumskih površina i oranica pri čemu su šumske površine na lijevoj, a oranice na desnoj obali. Kao i cijelim putem sastojeći se od mnogobrojnih meandara, koji su ipak neusporedivo manji od meandara rijeke Drave, ulazi u središnje naselje Valpovo u kojemu također pravi jedan veći i jedan blagi meandar pri čemu dijeli potonje naselje na dva dijela. Otprilike je na sličan način Karašicu i Dravu blizu Valpova opisao i poznati osmanski putopisac Evlijā Čelebīja.³⁹ Poslije Valpova kod naselja Ladimirevci dobiva i vode svoje desne pritoke rijeke Vučice. Nakon toga spajanja, a sve do neposredno nakon Petrijevacu kada se ulijeva u Dravu prolazi kroz šume. Ipak, po svemu sudeći ovisno o djelovanju ljudi na desnoj obali se mogu uočiti i oranice neposredno prije Petrijevacu, a nakon naselja Satnica.⁴⁰ Promatrajući u brojkama, Karašica je između izvora i ušća bila duga, kao što je i sada oko 90 kilometara pri čemu je činila porječje od oko 930 kilometara kvadratnih. Sve u svemu, kao što se može uočiti na detaljno opisanom području prolazi kroz veliki šumski areal, kao i kroz, ali i pokraj mnogih naselja pri čemu dolazi do mnogobrojnih i različitih međuodnosa i utjecaja između šumskih i vodenih površina kao i ljudskih zajednica. Kao što je već spomenuto nešto južnije od Karašice teče rijeka Vučica. Kada se promotre zemljovidi tijekom starijih razdoblja, ali i u današnje vrijeme možemo uočiti da prolazi središnjim dijelom vlastelinstva Valpovo. Kao i prethodne dvije rijeke ide od zapada prema istoku pri čemu od svoga izvora na obroncima Papuka pa sve do spomenutog ušća pretežito prolazi kroz šumske površine. U takvim okolnostima, a zbog niskog pada od oko 0,2 % u vrijeme visokih vodostaja nije mogla prihvatiti svu vodu u svome koritu. Iz toga se razloga kao i iz Karašice višak vode prelijevao u okolne šumske predjele čineći mnogobrojne močvare. Kao dodatnu informaciju treba svakako još napomenuti da se na osnovi korištenih povijesnih izvora, to jest zemljovida može uočiti da se Karašica i Vučica tek od svojeg središnjeg toka nazivaju navedenim imenima.⁴¹ Na kraju se još treba ukratko opisati četvrta i najjužnija rijeka Vuka. Za razliku od prethodne dvije rijeke koje su pritoci Drave upravo navedena je pritok Dunava. Izvire na jugozapadnim obroncima Krndije, a ulijeva se u Dunav kod Vukovara. U rasponu između spomenutih krajnjih geografskih točaka duga je 112

³⁹ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*; Sršan 2000, 90-91, 96, 77, 61-62; Mažuran 1966, 31-32, 43-45.; Čelebī 1973, 491.

⁴⁰ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*; Sršan 2000, 18-19.

⁴¹ *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Karašica“; Nadilo 2014, 164-166; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

kilometara pri čemu je obuhvaćala i obuhvaća porječje od oko 640 kilometara kvadratnih.⁴² Ona je prirodna južna granica promatranog područja, ali je za razliku od sjeverne granice Drave bila nebitna rijeka za gospodarski razvoj i prometnu povezanost potonjeg prostora. Jedino je bila važna za stanovništvo obližnjeg naselja Budimce. Budući da je isto malog pada kao prethodno opisane dvije rijeke, a uzimajući u obzir i da je još bila okružena šumom u mjesecima se najvećeg vodostaja prelijevala i činila velike probleme lokalnom stanovništvu u obliku ustajale močvarne vode.⁴³

⁴² *Enciklopedija Jugoslavije*, „Vuka“; *Hrvatski leksikon*, „Vuka“.

⁴³ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*; Sršan 2000, ; Mažuran 1993, 361.

6. Rezultati: Utjecaj na društveno-gospodarski razvoj

Tijekom osmanske vlasti na području nekoliko nahija između rijeka Drave i Vuke, a tijekom habsburške vlasti u prvoj polovici 18. stoljeća na području vlastelinstva Valpovo lokalno stanovništvo se prvenstveno bavilo i živjelo od poljoprivrede, uz određene iznimke pojedinaca obrtnika i trgovaca. Ipak, i ti su pojedinci najčešće imali poljoprivredne površine iz kojih su kroz žitarice, voće, povrće ili životinje stvarali proizvode koje su prodavali ili koristili kao materijal za svoje obrte. Uzimajući u obzir, kao što je već prikazano, veliku rasprostranjenost šuma i prožetost rijeka, pritoka i kanala diljem Valpovštine ono je izuzetno utjecalo na odnos čovjeka prema poljoprivrednim površinama.

Slika 1: Vlastelinstvo Valpovo u prvoj polovici 18. stoljeća⁴⁴

6. 1 Razvoj ratarstva i mlinarstva

Tijekom osmanske vlasti, a na temelju popisa sandžaka Požega iz 1579. godine, ponekih šturih informacija iz putopisa iz 17. stoljeća možemo rekonstruirati utjecaj rijeka i šumskih površina na razvoj ratarstva i mlinarstva. Na temelju prvospomenutog povijesnog izvora možemo istražiti prostorni raspored mlinova, odnosno vodenica. Pomoću tih informacija možemo vidjeti koliko je na određenom prostoru i na kojoj rijeci lokalno

⁴⁴ Mažuran 1993, 361.

stanovništvo koristilo energiju vode za mljevenje žitarica. Po svemu sudeći prvenstveno pšenice koja se spominje u popisu, ali i ječma i zobi o kojima nema riječi u popisu.⁴⁵ Ukupno je na cijelom promatranom području popisano osamdeset i tri vodenice, od kojih je pet propalih, odnosno oronulih. Konkretnije, četiri su propale na rijeci Vučici kod Metlinaca, južno od kasabe Valpovo, dok je peta propala na rijeci Dravi uz Moslavinu.⁴⁶ Kao što je već spomenuto Drava je između ostalog od ostalih rijeka promatranog područja bolja za podizanje vodenica, odnosno mlinova. Prije svega zbog protočnosti vodene mase, ali i zbog pristupačnosti zbog blizine većih naselja, a po svemu sudeći ako se usporede podaci sa zemljovidima iz 18. stoljeća i zbog šumskih površina koje svakako utječu na navedenu pristupačnost. Iz toga razloga je na Dravi 1579. godine zabilježeno pedeset vodenica, dok je na Karašici, Vučici i jednom potoku kod Martinaca zabilježeno devet, dvadeset i tri i jedna vodenica.⁴⁷ Promatrajući raspoređenost vodenica po nahijama najviše ih ima u nahiji Valpovo pedeset i pet. Ona je cijelom svojom površinom na promatranom području. Također je i nahija Koška, ali za razliku od prethodno spomenute kroz nju ne prolazi Drava pa niti Karašica nego samo Vučica. Iz toga je razloga na prostoru nahije Koška zabilježeno šest vodenica.⁴⁸ Za razliku od nahije Koška u nahiji Karaš je zabilježeno četrnaest vodenica iako ne promatramo cijelu nahiju nego samo jedan dio. Navedena veća brojnost vodenica leži u činjenici što na tome području prolazi rijeka Drava, ali i rijeka Karašica u svome zadnjem dijelu toka jer se, kako je već spominjano, kod Petrovaca⁴⁹ ulijeva u Dravu. Uzimajući u obzir i da su Petrovci jedni od najvećih naselja na promatranom području ne treba čuditi tolika velika količina vodenica na tako površinski malom području.⁵⁰ Što se tiče ostalih vodenica one se nalaze u nahijama Moslavina i Čepin čije je područje malim dijelom dio promatranog prostora. Jedino je važno spomenuti i jednu iznimku vezanu uz jednu vodenicu u nahiji Čepin sjeverno od današnjeg naselja Martinci. Za razliku od svih vodenica ondje se vodenica ne nalazi na promatranim rijekama nego na nekom nepoznatom potoku, odnosno kanalu.⁵¹

⁴⁵ Mažuran 2004, 49.

⁴⁶ Sršan 2001, 348 i 391.

⁴⁷ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*; Sršan 2001, 327-328, 252-253.

⁴⁸ Sršan 2001, 190, 193, 195-196.

⁴⁹ Naselje koje se od kraja 17. stoljeća naziva Petrijevci i nalazi se južno od rijeke Karašice za razliku od Petrovaca koji su bili sjeverno.

⁵⁰ Sršan 2001, 253 i 263.

⁵¹ Isti, 276.

Kada se usporede podaci o vodenicama iz mirnodopskog razdoblja zadnje četvrtine 16. stoljeća s podacima iz popisa koji je provela Dvorska komora 1698. godine dolazimo do zanimljivih podataka. Prije svega za razliku od prvo spomenutog noviji popis donosi i prijedloge gdje bi se mogla postaviti vodenica. Također, službenici Dvorske komore su za razliku od službenika osmanske vlasti djelovali u vrijeme nakon ratnih sukoba koji su se odvijali i na prostoru Valpova i okolice. Mnogobrojno je stanovništvo napustilo svoja naselja pa su i vodenice bile neodržavane, odnosno nekorištene.⁵² Iz toga je razloga zabilježeno samo šest vodenica, a i od njih je tri vodenice propalo i spaljeno. Uspoređujući s brojkama iz osmanskoga razdoblja vidljivo je da se broj smanjio za četrnaest, odnosno 13, 83 puta. Popisivači su bili svjesni problema i potrebe za vodenicama pa su zato i predlagali gdje bi se trebale sagraditi, odnosno gdje se nalaze dobra mjesta. Najviše su predlagali na području oko Valpova, na rijekama Vučici i Karašici. Za to su najvjerojatnije postojali i prirodno-geografski razlozi, ali je sigurno razlog bio i koncentracija ljudi. Tijekom druge polovice 1690-ih godina ono lokalno stanovništvo koje polako napušta močvare i šume seli u prvom redu u sigurna naselja, odnosno u naselje Valpovo. Glavni je motiv činjenica da je trgovište Valpovo bilo središte cijelog prostora, odnosno provizorata. U navedenim okolnostima trebamo tražiti razlog predlaganja mnogobrojnih mjesta za vodenice u naseljima poput Metlinci, Marjančaci i Bocanjevci, a koja su neposredno oko Valpova.⁵³ Svakako treba iznenaditi zaključak da se na rijeci Dravi uopće ne spominju vodenice 1698. godine niti u jednom kontekstu. Ipak se već četiri godine kasnije spominju u popisu koji je isto provela Dvorska komora. Između ostalih čak tri vodenice na području trgovišta Valpovo i jedna vodenica na rijeci Dravi sjeverno od Miholjca. Ako se usporedi s cijelim promatranim područjem možemo uočiti da su službenici Dvorske komore na području kotara Valpovo u suradnji s lokalnim stanovništvom brzo djelovali. Dodatno dolazi do izražaja samoinicijativa potonjih ako se uzme u obzir da popisivači iz 1698. godine uopće ne dovode u isti kontekst rijeku Dravu s vodenicama.⁵⁴

Za razliku od konteksta vodenica rijeka Drava se itekako navodi u vezi poplava oranica i livada cijelim svojim tokom dok se smatra sjevernom granicom promatranog područja. Ovisno od naselja do naselje negdje je svojim prelijevanjem uništavala sve livade, a negdje samo dijelove. Tako je recimo na prostoru napuštenog naselja Nova Skela uništavala

⁵² Vidi poglavlje Valpovština – povijesne crtice i poglavlje Migracije i promet

⁵³ Sršan 2000, 62, 65, 68, 75-76 i 84; Mažuran 1988, 77-81; Mažuran 1966, 18, 21, 23, 30-31, 37 i 39.

⁵⁴ Smičiklas 1891, 94 i 102.

svih 50 kosa livada, dok je u nešto sjevernijem naselju Nard uništavala 30 kosa livada s tim da je i tijekom cijele godine bilo poplavljeno i obraslo trskom još 6 kosa livada.⁵⁵ Na sličan je način bila u odnosu i s oranicama, a kao primjer možemo navesti područje naselja Viljevo. Ondje je od 100 jutara oranica u vrijeme poplava bilo uništeno 50 jutara oranica.⁵⁶ Kao i najveća i najvažnija rijeka Drava i sve su druge rijeke poplavljivale područja naselja, odnosno poljoprivredne površine koje su se mogle iskoristiti za razvoj ratarstva. One su također cijelim svojim tokom uništavale u određenim razdobljima godine dijelove ili sva jutra oranica ili kosa livada. Kao primjere možemo navesti područja naselja Trnovci, Pogovci, Kupanovci, Beničanci i Budimci gdje su Karašica, Vučica i Vuka prelijevanjem uništavale spomenute ratarske površine.⁵⁷ O poplavama i uništavanju poljoprivrednih površina, odnosno ljetine možemo naći i u kanonskim vizitacijama iz prve polovice 18. stoljeća. Vizitator je u njima jasno zapisivao koliko čega od poljoprivrednih proizvoda trebaju dati upravitelju župe. Iz toga razloga mu je svakako bilo interesantno spomenuti da izljevanja rijeka kod ponekih naselja uništavaju cijelu ljetinu pa lokalno stanovništvo ne može ništa dati župniku. Kao primjer možemo navesti poplave rijeke Vučice kod naselja Zelčín 1738. Također su i livade pojedine župe, odnosno župnika iz Petrijevacu bile poplavljivane. U takvim je okolnostima župnik jednostavno morao nadomjestiti kupovinom osnovnih poljoprivrednih proizvoda. U prvom redu žitarice.⁵⁸ Godišnjim poplavama su svakako doprinjele i mnogobrojne šume koje su bile oko rijeke i otežavale su djelovanje ljudi u svrhu moguće obrane od poplava. Također su se na određeni način širile na moguće plodne oranice i pretvarale ih u neplodne. Prije svega se u promatranom povijesnom izvoru iz 1698. godine spominje šikara, obraslo trnje i trnje koje zauzima sa širenjem šuma moguće plodne oranice i livade. Također kao i kod odnosa između rijeka, odnosno prelijevanja vode i poljoprivrednih površina i šume su ovisno od naselja do naselja i blizine i djelovanja ljudi širile na cijele ili dijelove oranica i livada. Kao primjere možemo navesti naselja Midlak, Nard, Tiborjanci i Veliškovci. Popisivači promatranog popisa, ali i kasnijih popisa navode da su dijelovi livada i oranica obrasli, ali i da se lako mogu iskrčiti.⁵⁹ U isto vrijeme za naselja poput Strugačeva, Bočkinaca i Jesenkovaca navode

⁵⁵ Sršan 2000, 66, 70; Mažuran 1966, 22 i 26.

⁵⁶ Sršan 2000, 93; Mažuran 1966, 48.

⁵⁷ Sršan 2000, 81, 86, 98 i 101.

⁵⁸ *Kanonske vizitacije*, 14-15, 32-33; Sršan 1995, 17.

⁵⁹ Sršan 2000, 67, 70, 73 i 75; Mažuran 1966, 23, 26, 29-30; Milan Vrbanus, „Gospodarske prilike u Donjem Miholjcu i donjomiholjačkoj okolici u prvoj polovini 18. stoljeća,“ u: *Donji Miholjac: od 11. do 20. stoljeća*, ur. Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2010), 64-66.

da su dijelovi obrasli, ali ne i da se lako mogu iskrčiti.⁶⁰ Svemu navedenome su svakako doprinijela i napuštena naselja u sklopu kojih su bile mnogobrojne oranice i livade, odnosno nedostatak ljudi koji bi se brinuli i obrađivali potonje. Isto tako iz svega spomenutoga možemo donijeti zaključak da su popisivači pa i vizitatori u ime Crkve pristupili popisivanju i opisivanju iz perspektive moguće gospodarske isplativosti, a o kojoj ćemo više reći u sljedećim poglavljima.

6. 2 Razvoj stočarstva i ribolova

Proučavajući popise iz 1698., 1702. i 1736. godine možemo uočiti određen broj životinja kao što su krave, telad, junice, volovi i svinje. One su prije svega ovisile o pokošenom sijenu i travi s livada i obrađenim oranicama koje su, kao što smo uočili, bile pod utjecajem širenja rijeka i šuma. Proučavajući brojnost navedenih vrsta životinja možemo zaključiti i da je međusobno ovisila o brojnosti livada i oranica, a samim time i o utjecaju širenja ili kultiviranja šumskih površina, kao i o godišnjim poplavama rijeka Drave, Karašice, Vučice i Vuke. Trenutačno zbog nedostatka povijesnih izvora osim općenitog zaključka na temelju grubih procjena ne može se ništa konkretnije reći.

Za razliku od prethodne tematike konkretnije se može istražiti međuodnos između žirnih šuma i svinja diljem promatranog područja. Tijekom ranoga novog vijeka svinje su prvenstveno puštane u žirne šume gdje su se prehranjivale, ali i noćile. Prema tome su svinje bile u relativno boljem položaju od ostalih životinja koje su služile za prehranu ili davale gotove mliječne proizvode. Kao primjer možemo navesti krave koje nisu davale mlijeko od listopada do proljetnih mjeseci. Iz svega je navedenoga vidljivo zbog čega su svinje bile najbrojnije životinje na prostoru Slavonije pa tako i na prostoru vlastelinstva Valpovo u prvoj polovici 18. stoljeća.⁶¹ U tome su naravno veliku ulogu igrale i mnogobrojne hrastove šume o kojima će biti više riječi u nastavku poglavlja.

Prema popisima iz 1698. i 1702. godine šume se dijele na šume za ogrjev i žirne šume. U određenom broju naselja nema na njihovom prostoru žirnih šuma, a ne spominju se niti

⁶⁰ Sršan 2000, 74-75 i 77; Mažuran 1966, 29-30.

⁶¹ Sršan 1995, 76; Mira Kolar-Dimitrijević, „Pisanje i djelovanje Matije Antuna Relkovića u gospodarskom polju sastavni je dio općegospodarskoga programa bečkog dvora za Hrvatsku i Slavoniju“, u: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*, ur. Damir Agičić (Zagreb-Davor: Poglavarstvo općine, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2000), 42, 45; *Friedrich Wilhelm von Taube, Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema*, prev. i pril. Stjepan Sršan (Osijek: Državni arhiv, 2012), 25, 41-43.

svinje. Kao primjere možemo navesti naselja Metlinci, Čakanci, Nova Skela, Midlak, Vinogradci i Nard koja su sva odreda bila nenaseljena.⁶² Popisivači donose i jedan zanimljiv razvoj događaja. Na prostoru Merčinaca i Šaga je postojalo oko 200 jutara, ali su došljaci posjekli zbog koza pri čemu možemo vidjeti sukob između dvije vrste životinja, odnosno razmišljanje i djelovanje čovjeka za određenu vrstu životinje na štetu druge.⁶³ Za razliku od spomenutih naselja koja su prvenstveno bila pusta krajem 17. stoljeća pa čak djelomično i početkom 18. stoljeća i na prostoru Valpova 1698. godine, ali i 1702. godine nije bilo žirnih šuma. Unatoč tome stanovništvo je držalo svinje pri čemu možemo zaključiti da svinje nisu ovisile o žirnim šumama određenog naselja nego o naseljenosti potonjeg. U takvim bi okolnostima ljudi slali svinje u okolna naselja gdje se nalaze žirne šume.⁶⁴ Uzimajući u obzir da se spominje u obližnjim naseljima da ima žirnih šuma možemo pretpostaviti da su u njih slali stanovnici Valpova svoje svinje. U prvom redu to su bila naselja Obrež i Tiborjanci u kojima nije bilo naseljenog stanovništva. Unatoč tome, a pod utjecajem spomenutih hrastovih šuma popisivači su napominjali koliko je prije stanovništvo davalo za svinjče u potonjim naseljima. Pri tome je obavljalo svoju dužnost, odnosno da napomene potencijal koji je imalo i koji ima opisivano područje.⁶⁵ Promatrajući popis iz 1736. godine vidljivo je da u svakome naseljenome području određenog sela ima svinja. To između ostaloga potvrđuje iznesenu tezu da žirne šume nisu potrebne za držanje svinja na određenom prostoru nego naseljenost, odnosno ljudi koji onda tjeraju svinje u žirne šume drugih naselja.⁶⁶

Unatoč mnogobrojnim pisanim izvorima koji su već korišteni u ovome radu dovoljno je proučiti i već spominjane zemljovide iz 1730-ih godina. U njima se može uočiti već spominjana prožetost rijeka, njihovih pritoka i šuma.⁶⁷ Oni su stvarali svojevrsni živi organizam koji se širio ili sužavao ovisno o utjecaju ljudi. Već opisanim prelijevanjem voda iz rijeka diljem šumskih područja stvarale su se močvare u kojima su živjele mnogobrojne vrste životinja. U prvom redu rakovi i ribe koje su dolazile iz rijeka i postajale lak plijen za lokalno stanovništvo. Na temelju podataka vezanog uz spomenuto možemo proučiti razvoj ribolova. Prema popisu iz 1579. godine možemo uočiti da je bilo mnogo jezera uz rijeke. Uz sve se

⁶² Sršan 2000, 65-70.

⁶³ Isti, 64.

⁶⁴ Sršan 2000, 62; Mažuran 1966, 17-18; Smičiklas 1891, 94-95.

⁶⁵ Sršan 2000, 71 i 73.

⁶⁶ Mažuran 1993, 352-417.

⁶⁷ HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

veže i podatak da se ondje uz rijeke love ribe. Kao primjer možemo navesti jezero Mrtva kod Petrijevacu koje prima vodu od Drave, dva jezera kod Miholjca koja također primaju vodu iz Drave i jezero Mali Karašac kod Rakitovice koje prima vodu iz Karašice. Promatrajući nazive možemo uočiti da jezera imaju nazive prema rijeci iz koje su, slobodno govoreći, nastala. Naziv Mali Karašac možemo lako povezati s rijekom Karašicom dok je s nazivom Mrtva malo teže. Ipak, uzimajući u obzir da postoje stari rukavci rijeka, na području Valpova i okolice naročito od Drave odmah nam treba biti jasnije da naziv dolazi jer se jezero nalazilo na prostoru nekog starog dravskog rukavca.⁶⁸ Za razliku od spomenutih rijeka uz druge dvije istraživane rijeke uopće se ne spominje prisutnost riba, odnosno da je ulovljena određena količina. Naravno, misli se na rijeke Vučicu i Vuku na području već nekoliko puta spominjanih nahija. Zašto je tome tako možemo samo pretpostaviti, a jedna od pretpostavaka može biti udaljenost Vučice i Vuke od tadašnjih središta nahija kao što su Valpovo, Moslavina i Đakovo.

Proučavajući popise na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće možemo uočiti da se više ne spominju samo ribe nego i rakovi koji se love i u jezerima i u močvarama i naravno u rijekama. Popisivači detaljno opisuju na kojim mjestima koje životinje za ribolov i lov nude vodena prostranstva prožeta zelenilom šuma. Na nekim je mjestima, kada se usporede opisi sa zemljovidima, bilo jednostavnije, a negdje nepristupačnije ići u ribolov. Koliko je ribolov bio važan za život ljudi govore i određeni sukobi oko vlasništva nad prostorima za ribolov, opominjanje da se manje ribari, ali i osiguravanje određenih davanja za potrepštine ribara. Zadnje navedeno se odnosi na ribare s područja naselja Midlak koji su lovili ribe u dva jezera.⁶⁹ Između ostalog popisivači su u takvim okolnostima velikih mogućnosti neizostavno napominjali i kada se i kako može ribariti. Za zadnje je navedeno najbolje spomenuti dva primjera. Jedan seže iz 1738. godine i vezan je uz ribare iz Gata. Oni su umjesto na misu odlazili ribariti što se nikako nije svidjelo vizitatoru koji ih je nakon što je to uočio opominjao, ali ne i samo njih nego i lokalno svećenstvo. Ova crtica iz povijesti naselja na rijeci Karašici i Gatu dovoljno govori o popularnosti ribarenja u određenim dijelovima vlastelinstva Valpovo.⁷⁰ Drugi primjer je vezan uz ribare s područja naselja Nard. Oni su imali na raspolaganju ribnjak i Dravu koja se, kako je već spominjano, prelijeva i punila ribnjak. Po svemu sudeći da bi omogućili punjenje ribom potonjeg ribnjaka pa možda čak i

⁶⁸ Sršan 2001, 253, 263, 329, 333 i 339.

⁶⁹ Sršan 2000, 67; Mažuran 1966, 23.

⁷⁰ Kanonske vizitacije, 24.

spriječili potpuni izlov komorski službenici su samo tijekom poplava Drave dopuštali korištenje mreža. Ipak, teško je procijeniti jesu li dopuštali ili se je toliko puno ribe napunilo, ali nakon poplave i povlačenja vode ljudi su uzimali ribu u ribnjaku pomoću košara od šiblja.⁷¹ Nešto jugozapadnije na području središta kotara i središta vlastelinstva od 1721. godine Valpovu napominje se 1698. godine da nema ribnjaka, ali da se riba lovi u Dravi i Karašici pa čak i rakovi u potonjoj. Da se određeni okolišni faktori mogu relativno brzo izmijeniti kao dokaz imamo naselje Miholjac. Za razliku od izvještaja iz 1698. godine u kojemu nema spomena niti ribnjaka niti ribarenja u Dravi već se u izvještaju iz 1702. godine mogu naći potpuno drugačije informacije. U njemu se spominje da već postoji ribnjak u kojemu se može ribariti kao i u Dravi.⁷²

Promatrajući okolna naselja trgovišta Valpovo možemo uočiti od kuda dolaze u Valpovo, odnosno gdje se još spominju rakovi iz Karašice. Sjeverno od naselja Tiborjanci prolazi Karašica u kojoj se spominju potonje životinje. Također i u drugim okolnim naseljima ima zanimljivih informaciji o važnosti ribarenja, ali i o odnosu šume i ribnjaka. U naselju Janušinci je došlo do sukoba oko vlasništva nad jednim ribnjakom između službenika Dvorske komore i vlasnika iz vremena osmanske vlasti. Popisivač nije sudio tko je u pravu, a tko u krivu, ali je ipak napomenuo da se u zadnje vrijeme malo koristio ribnjak iz čega možemo zaključiti da trenutačni vlasnik ne iskorištava dovoljno mogućnosti ribnjaka.⁷³ Promatrajući navedeni odnos šume i ribnjaka važno je spomenuti ribnjak kod naselja Obrež. On se nalazio blizu Drave i na kraju šume, a za čije su se održavanje brinuli komorski službenici. U ovome slučaju vidimo jedno od prvih zapisanih kultiviranja šumskih površina i voda na promatranom području.⁷⁴ Na kraju je još važno navesti i primjer iz rijeke Vučice. Budući da je ona po kapacitetu vodenih površina bila najmanja u njoj su zabilježene samo male ribe s napomenom da nema rakova kod naselja Bocanjevci.⁷⁵

⁷¹ Sršan 2000, 70.

⁷² Sršan 2000, 62 i 92; Smičiklas, 101-102.

⁷³ Sršan 2000, 72-73.

⁷⁴ Isti, 71.

⁷⁵ Isti, 76.

6. 3 Migracije i promet

Do sada se već nekoliko puta navelo da je zbog močvarnog, šumovitog, ali i zbog prelijevanja rijeka promatrano područje bilo teško prohodno. Između ostaloga su na kopnene prometnice izuzetno utjecale godišnje poplave, odnosno izlivanje vode iz Drave, Karašice i Vučice. U takvim su okolnostima ceste bile teško prohodne ili nikako prohodne. S vremenom, kada bi došlo do povlačenja vode ceste bi ostale u lošem stanju. Glavni se razlog može uočiti u činjenici da je većina cesta prolazila kroz šumske površine i samim time nedovoljno dobivala prijeko potrebno svjetlo. Opisane su okolnosti stanja cesta nekada utjecale pozitivno, a nekada negativno na poimanje ljudi, a sve je ovisilo o trenutačnim potrebama lokalnog stanovništva.

Tijekom ratnih sukoba stanovništvu su odgovarale loše ceste koje su nastajale djelovanjem rijeka i šumskih površina. Kao primjer možemo navesti velike migracije ljudi iz naselja u močvare i šume diljem budućeg vlastelinstva Valpovo tijekom 1680-ih i 1690-ih godina. Odlaskom su u spomenuta područja osiguravali trenutačnu egzistenciju od osmanske vojske, ali i habsburške vojske koje su prvenstveno koristile sigurnija područja za prelaženje određenih relacija. Pri tome su pokušavali od lokalnog stanovništva, milom ili silom, uzeti sve potrebne stvari za normalno funkcioniranje vojske i provođenje vojnih. Budući da je stanovništvo bilo u financijskim i gospodarskim problemima, ono je pronašlo egzistencijalni spas u navedenim migracijama.⁷⁶ Iz toga razloga proučavajući popis iz 1698. godine možemo uočiti mnogobrojna napuštena naselja ili s manjim brojem kuća nego prije početka ratnih sukoba 1680-ih godina. U prvom su redu i dalje napuštena naselja uz glavne prometnice. Kao primjere možemo navesti naselja uz najvažniji kopneni put koji spaja Osijek, Valpovo i Miholjac. Uz njega su bila mnogobrojna naselja koja su bila napuštena, osim Valpova koje je kao središte cijeloga područja bilo sigurno od mogućih vojnih akcija ili pustošenja razbojnika. Poimence to su Veliškovci i Podgajci, ali i naselja poput Črnkovaca u kojima je ostao manji broj ljudi nego što je obitavao.⁷⁷

U sljedećih su dva desetljeća prestale bilo kakve vojne akcije, odnosno prijetnje na području kotareva Valpovo i Miholjac, odnosno vlastelinstva Valpovo, a naročito nakon pobune kneza Rákócziya u prvom desetljeću 18. stoljeća.⁷⁸ Starosjedilačko stanovništvo se

⁷⁶ Mažuran 2004, 60.

⁷⁷ Sršan 2000, 75, 88 i 99; Mažuran 1966, 30 i 43.

⁷⁸ Mažuran 2004, 69.

vratilo u svoja prvotna naselja diljem vlastelinstva. Iz toga razloga prema popisu 1736. godine imamo četrdeset i tri naselja s popisanim domaćinima.⁷⁹ Ipak su se i u takvim okolnostima mira, odnosno bez mogućih opasnosti koje bi došle izvan vlastelinstva javljale opasnosti koje su nastajale unutar područja, to jest mnogobrojne razbojničke skupine. One su se javljale pod utjecajem sve nepovoljnijih životnih i gospodarskih uvjeta uzrokovanih pojačanim i povećanim porezima u naturi i radnoj renti zbog gradnje i obnove vojnih i gospodarskih fortifikacija i zgrada u Osijeku, Vojnoj krajini i na vlastelinstvu.⁸⁰ Za razliku od kraja 17. stoljeća kada je svo lokalno stanovništvo doživljavalo močvarna i šumska područja oko rijeka Karašice i Vučice kao sigurno područje sada su se doživljaji izrazito podijelili. Pobunjenici ili bolje rečeno razbojnici bježali su od pandura i vojske u potonja po njima sigurna područja nakon što bi opljačkalo pojedince ili zajednice u naseljima. U takvim je okolnostima velika većina lokalnog stanovništva koje je ostalo lojalno vlastima izbjegavalo, koliko je god moglo, ta jedna te ista područja. Promatrajući prostor vlastelinstva Valpovo možemo uočiti da su pobunjenici preferirali prostor oko naselja Koške, Zelčina, Harkanovaca, Habjanovaca i Kapelne. Ondje kao primjere možemo navesti pljačke seljaka koji tijekom sjetve i žetve izbjegavaju odlaske na obližnje oranice.⁸¹ Da fenomen razbojništva i općenito pljačke koji se veže uz šumska i močvarna područja nije samo fenomen mirnodopskog razdoblja habsburške vlasti imamo iznesene podatke i u opisima kod Bartola Kašića iz vremena osmanske vlasti.⁸²

Neovisno jeli bilo vrijeme rata ili mira zbog važnosti rijeke Drave za trgovinu, prometnu povezanost s ostalim dijelovima Slavonije osmanske vlasti ili habsburške vlasti bile one komorske ili vlastelinske dobro su organizirale sigurnost na prostoru preko Drave. Između ostalog su preko nje održavali i nekoliko skela. One su preko Drave povezivale kopneni put koji je vodio od Osijeka, preko Valpova i Miholjca do Pečuha. Prema literaturi skele su bile građene od hrasta lužnjaka, imale su rampu radi sigurnosti ljudi, stoke i potrepština koje su se prevozile.⁸³ Unatoč, kao što je vidljivo primarnom cilju čuvanja i održavanja skela u određenim razdobljima su bile u bolje ili lošijem stanju. Kao primjer možemo usporediti popise iz sandžaka Požega 1579. godine i Dvorske komore iz 1698.

⁷⁹ Mažuran 1993, 362-417.

⁸⁰ Mažuran 1993, 73; Josip Bösendorfer, *Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine?* (Zagreb: JAZU, 1931), 247.

⁸¹ Perči 2010, 180.-182; Mažuran 2004, 73.

⁸² Sršan 1999, 70 i 108.

⁸³ Géza Kiss, „Ekologija Podravine – podaci iz Ormánásága,“ *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* 3 (1996), 88-89.

godine. Dok je tijekom osmanske vlasti u nahijama Moslavina i Valpovo zabilježeno četiri skele u funkciji, u kotarevima krajem 17. stoljeća zabilježene su tri skele u Miholjcu, Svetom Đurđu, i Valpovu koje nisu u funkciji. Teško je procijeniti kada točno, ali je vidljivo iz popisa mostarine i skelarine da su navedene skele, kao i mostovi preko rijeka već bili obnovljeni i u funkciji tijekom vlastelinske uprave na čelu s upraviteljem u ime baruna Petra Antuna Hilleprand von Prandaua.⁸⁴ Zbog opisane važnosti područja i prijelaza preko Drave najvažnija je bila skela kod Miholjca. Sve u svemu zbog navedene važnosti opisanih prometnih trasa na protočnost na potonjima nisu mogle utjecati rijeke i šume zbog brige vlasti, ljudi kao recimo na neka druga područja koja su imale manju važnost za promatrano područje.

U prethodnim smo poglavljima opisali kako su mogle rijeke i šume utjecati na gospodarstvo i egzistenciju stanovništva u pojedinim područjima. Zahvaljujući kanonskim vizitacijama možemo primijetiti i da su utjecali i na vjerski život potonjih. Vizitatori su tijekom 1730-ih godina zapisali da su loši putovi utjecali na primanje određenih sakramenata stanovništva pojedinog naselja. Može se uočiti da su u tome prednjačila naselja okružena šumom i rijekama Karašicom i Vučicom, a do kojih se moglo doći samo koristeći šumske putove. Kao primjer možemo navesti naselja Harkanovce, Poreč i Brođance.⁸⁵

6. 4. Izgradnja Valpova i okolice

Već je u prethodnim poglavljima bilo riječi o korištenju šuma i rijeka od strane ljudi u određenim razdobljima i okolnostima. U nastavku će se rada detaljnije ući u problematiku i vidjeti u kojim se razmjerima koristila snaga vode i mogućnosti koje su nudila šumska prostranstva.

Vodenice na Dravi i ostalim rijekama bile su sastavni dio kulturnog pejzaža ranoga novoga vijeka. Bile su građene od drveta i pričvršćene na procijenjeno najsigurnijim mjestima uz obalu. One su ovisile o snazi rijeka, u takvoj mjeri da su u zimskim mjesecima prestajale s radom i izvlačile se na obalu kako bi se izbjeglo uništavanje uslijed smrzavanja.⁸⁶ Kao primjer možemo navesti vodenicu kod naselja Kočinci u nahiji Valpovo za koju je zapisano da je

⁸⁴ Perči 2010, 168, 170, 174-175.

⁸⁵ *Kanonske vizitacije*, 13, 19 i 35.

⁸⁶ Mira Kolar-Dimitrijević i Elizabeta Wagner, „Vodenice u Hrvatskoj (18.-20 stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka,“ *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 3 (2007), 98.

radila pola godine.⁸⁷ Uz to što su vodence, kao što je već navedeno u prošlim poglavljima, doprinosile razvoju gospodarstva stvarale su i probleme riječnim brodovima i trupcima za gradnju koja su puštana niz Dravu.

Spomenuti su problemi često dolazi do izražaja tijekom mnogobrojnih gradnji i obnova koje su se vršile diljem promatranog područja, naročito od početka 1720-ih godina. Barun Petar Antun Hilleprand von Prandau je od osnivanja vlastelinstva Valpovo ozbiljno pristupio gradnji diljem vlastelinstva. Naravno, u prvom je redu koristio kvalitetno hrastovo drvo koje je bilo rašireno diljem vlastelinstva, ali i iz drugih dijelova hrvatskih povijesnih zemalja, ali i šire. Za to je prvenstveno koristio žilu kucavicu u prometnom smislu rijeku Dravu. To je vidljivo iz pisama između baruna, upravitelja i upravitelja Slavonske komorske inspekcije baruna Kallanecka. U njima se konkretno navodi da se brodovi s materijalom za obnovu i gradnju i putnicima vuku uzvodno do Petrijevacu. Među materijalom se spominje i građevno drvo.⁸⁸ Ono se je slalo iz jednih dijelova vlastelinstva u druge, ali i prema obližnjem Osijeku. U tim su radnjama uz majstore iz unutarnjih austrijskih zemalja sudjelovali i mnogobrojni muški članovi obitelji iz naselja vlastelinstva. Oni su sjekli stabla u šumi i prevozili drvo za pečenje opeke do pilane ili gospodarskih zgrada, crkava i utvrde u Valpovu. Prema podacima ukupno je svaki dan radilo oko trideset osoba iz Valpova i Petrijevacu na utvrdi i pri pečenju opeke, a dvadeset i pet u šumi.⁸⁹ Koliko je uprava vlastelinstva ozbiljno pristupila gospodarenju šumama dovoljno govori i inventar iz 31. svibnja 1723. godine. U njemu je upravitelj Stjepan Szarka zapisao i da postoje propisi o upravljanju šumama. Barun je bio svjestan da je za opisane radnje izuzetno potrebno napraviti što sigurnije prijelaze preko rijeka. Iz toga je razloga već 1723. unajmio graditeljskog stručnjaka za podizanje mostova. U to je vrijeme obnovljen i most u Valpovu koji se nalazi i na barunovom portretu.⁹⁰ Uzimajući u obzir da se na portretu nalazi uz baruna još samo utvrda i spomenuti most podatak dovoljno sam za sebe govori o važnosti koju je barun pridavao gradnji i obnovi drvenog mosta.

⁸⁷ Sršan 2001, 335.

⁸⁸ Perči 2008, 75-78; Perči 2010, 171.

⁸⁹ Perči 2008, 79-81; Ljerka Perči, „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.“, *Scrinia Slavonica* 9 (2009), 108, 115-116.

⁹⁰ Perči 2008, 82-83; Perči 2010, 188-189.

Slika 2: Portret baruna Petra II. Antuna Hillepranda von Prandaua, ulje na platnu, 1750.⁹¹

Da je drvo kao građevni materijal imalo kontinuitet i bilo sveprisutno možda najbolji primjer imamo u opisima sakralnih objekata. Još je Bartol Kašić u 17. stoljeću opisivao crkve u župama južno od Valpova koje su građene od drveta. Slično kao i Kašić i vizitator Nikolić 1660. godine spominje drvene crkve koje se grade uz kamene crkve koje su po svemu sudeći građene još u srednjem vijeku. Kao primjer možemo navesti dvije crkve u naselju Bocanjevi u kojemu je jedna crkva bila kamena i posvećena svetom Lovri, a druga sagrađena od drveta i posvećena svetoj Jeleni.⁹² Unatoč zabranama osmanske vlasti da se grade crkve lokalno svećenstvo i stanovništvo je koristilo drvo za gradnju, ali i obnovu postojećih. Zbog trenutalnog nedostatka povijesnih izvora ne možemo iznijeti mogući odgovor osmanske vlasti na opisano kršenje zakona. Nakon ratnih zbivanja 1680-ih godina vidljivo je prema popisu iz 1698. godine loše stanje kamenih, a i drvenih ovisno gdje se nalaze. Kao primjere možemo

⁹¹ Perči 2010, 188.

⁹² Sršan 1999, 69, 97 i 129; Buturac 1970, 43.

navesti nekoliko crkava koje su smještene u trgovištu Valpovo i naselju Čakanci. Za razliku od drvene crkve u Valpovu koja se nalazi u dobrom stanju u utvrdi u Čakancima se nalazi drvena crkva koja je spaljena i ne razlikuje se u trenutačnom stanju od mnogobrojnih devastiranih kamenih crkava između rijeke Drave i Vuke, ali i općenito diljem Slavonije.⁹³

Koliko se stanje promijenilo ili pogoršalo možemo vidjeti u kanonskim vizitacijama iz 1730-ih godina. Vizitatori su naveli 1730. i 1738. godine nekoliko drvenih crkava, a među kojima se svakako ističu drvene župne crkve u Valpovu i Petrijevcima. Za nju vizitator, ali i općenito za druge napominje vlastelinu da ih se treba obnoviti. Ostale su drvene crkve, recimo, bile u Moslavini i Rakitovici 1730. godine, a 1738. godine u Harkanovcima, Marjančacima i Poreču.⁹⁴ Proučavajući sveto posuđe i namještaj vidljivo je da je većinom bio drven. Najviše se spominju drvene menze, svijećnjaci, ali i jedan drveni toranj. Kao primjer za drveni toranj možemo navesti crkvu u Veliškovcima. U njoj se razliku od većine drugih spominje menza od opeke dok se u crkvama naselja Golinci, Čamagajevci, Kunišinci i Harkanovci spominje drvena menza.⁹⁵ U nekim naseljima poput Tiborjanaca stanovništvo nije bilo te sreće niti da ima drvenu crkvu niti u lošem stanju.⁹⁶ Kao primjer druge krajnosti možemo navesti stanovništvo naselja Brođanci koji imaju crkvu, ali žele i svoga župnika. Iz toga su razloga pripremili za mogući budući župni ured građevno drvo iz okolnih šuma.⁹⁷ Navedena je samoinicijativa podložničkog stanovništva bila iznimka na području vlastelinstva jer je prvenstveno vlastelin sa svojim službenicima bio zadužen, ali i organizirao provođenje gradnje i obnove crkava za koje je isto koristio građevno drvo iz obližnjih šuma. Proučavajući podatke od 1722. godine do 1725. godine vidljivo je da je barun, uz spomenuto dovođenje građevnog drva za obnovu utvrde i gospodarskih zgrada, dobavljaio potonje i za obnovu crkava u Valpovu. Po svemu sudeći su isti ljudi koji su radili u šumi za obnovu svih navedenih građevina. Koliko se ozbiljno pristupilo obnovi vidljivo je iz podatka da je u prvoj polovici 1730-ih godina inženjer Sebastijan Freudhofer odobrio oko 500 drvenih greda.⁹⁸ Ipak, kao i u svemu vidljiva je određena razlika između središnjih naselja i takozvanih perifernih naselja. Tijekom 1740-ih godina se može uočiti da su prvenstveno obnovljene crkve u

⁹³ Sršan 2000, 61 i 65.

⁹⁴ Kanonske vizitacije, 3, 7, 13, 17 i 19.

⁹⁵ Isti, 3, 11, 13, 19, 21 i 49.

⁹⁶ Isti, 13.

⁹⁷ Isti, 35.

⁹⁸ Perči 2009, 106 i 114.

Valpovu dok su ostale crkve i dalje drvene ili imaju dotrajalo drveno posuđe i namještaj. Na to lokalno stanovništvo nije nikako moglo utjecati.

Tablica 1.: Broj crkava, kapelica sagrađenih od drveta u odnosu na ukupni broj⁹⁹

Župa	Broj drvenih crkava/kapela 1738.	Ukupan broj crkava /kapela 1738.	Broj drvenih crkava/kapela 1745.	Ukupan broj crkava/kapela 1745.
Valpovo	10	16	9	12
Miholjac	2	5	2	5
Petrijevci	6	7	4	4
Brođanci	-	-	2	3

Do sada je već spomenuto nekoliko potrepština koje su poboljšavale način života stanovništva, a koje su dobivali korištenjem šuma valpovačkog kraja dopremanjem preko kopnenih ili riječnih putova. Ipak još nije opisan odnos prema šumama za ogrjev koje se spominju u popisu iz 1698. godine, a koje su naravno imale veliki utjecaj na život ljudi. Kao i kod drugih navedenih zapisivanja trenutačne situacije popisivači su po svemu sudeći i navođenjem položaja i količine šuma za ogrjev htjeli prikazati trenutačno stanje s kojim bi mogli gospodarski raspolagati i dio primati kao porez. To svakako potvrđuje zapis vezan uz naselje Merčince uz koje navode da nema šuma za ogrjev, ali da su osmanskoj vlasti davali po kući 3 kola drva za ogrjev.¹⁰⁰ Prema tome su po svemu sudeći htjeli reći da i oni u određenom razdoblju očekuju isto neovisno hoće li biti šume za ogrjev kojom će moći raspolagati buduće lokalno stanovništvo. Uz određena naselja navode da je uz već u prošlim poglavljima opisane žirne šume bilo i šuma za ogrjev. Kao primjere možemo navesti naselja oko Valpova Novu Skelu i Čakance. U nekim je naseljima poput Midlaka bilo samo šuma za ogrjev što popisivači vide samo kao pozitivno. Za razliku od navedenih naselja u Marjančacima se spominje šuma koja je i žirna i za ogrjev.¹⁰¹ Službenici u tome nisu vidjeli problem, ali se

⁹⁹ *Kanonske vizitacije*, 3-53.

¹⁰⁰ Sršan 2000, 64.

¹⁰¹ Isti, 65-68.

može postaviti pitanje na koji su način mislili regulirati korištenje određenog dijela šuma za žirovanje, a drugi dio za sječū stabala. Na to trenutačno nemamo odgovor, ali što ne znači da ćemo ga možda ubuduće naći kada se jednog dana nađu neki novi povijesni izvori. Da nije sve bilo jasno i razumljivo i dobrosusjedski između pojedinih naselja i njihovih stanovnika imamo jedan primjer između stanovnika Vinogradaca i Strugačeva. Stanovnici Vinogradaca su se potužili Dvorskoj komori da su prije imali 100 jutara šuma za ogrjev i da im je dio uzela osmanska vlast i pripojila naselju Strugačevo, naravno oni sada očekuju povratak, prema njihovom iskazu, uzete šume.¹⁰² Službenici Dvorske komore o tome nisu iznijeli nikakvo rješenje ili prijedlog pa možemo zaključiti da su i u ovome slučaju na pameti imali samo popisati trenutačno stanje iz kojega bi mogli procijeniti buduća davanja lokalnog stanovništva.

¹⁰² Isti, 68-69.

7. Zaključci

Na temelju svega spomenutoga možemo doći do nekoliko zanimljivih zaključaka. Prije svega područje Valpovštine je relativno malo područje na prostoru hrvatskih povijesnih zemalja na kojemu možemo promatrati različite pojave koje su prožete sličnostima i razlikama suživota rijeka, šumskih područja, ljudi i ostalih okolišnih faktora. Rijeke Drava, Karašica, Vučica i krajnjim južnim dijelom Vuka sa svojim djelovanjem u obliku poplava, stvaranja močvarnih područja u prožimanju sa šumama utjecale su u različitim vremenskim razdobljima da ljudi na drugačije načine doživljavaju navedene godišnje, a ponekad i mjesečne promjene okoliša. Ovisno o vojno-političkim, gospodarskim i drugim okolnostima močvarna područja i šume su doživljavane kao sigurna ili nesigurna. Kao primjeri su spomenuti periodi Bečkog rata i pobuna i razbojništva pojedinaca, ali i zajednica u južnim i zapadnim prostorima vlastelinstva 1730-ih godina, a koji su bili zapravo dio cjeline negodovanja širom Slavonije. Iz svega navedenoga možemo još zaključiti da su sve rijeke ili dijelovi rijeka kao zasebna cjelina ili u suživotu s oranicama, livadama i šumama bili svojevrsan živi organizam. Prema tome okolišni faktori su utjecali na lokalno stanovništvo preko poplava, preko šuma za ogrjev, građu ili žirnih šuma, ali i preko životinja kao što su ribe i rakovi, a koje su ljudi lovili za hranu. Promatrajući opisane procese i faktore možemo uočiti da su određene zakonitosti kao što su poplave u proljeće i jesen ili presušivanje pojedinih bara u kasno ljeto dodatne značajke i da su potonje pojave u međudnosu s ljudima činili živi organizam. Iako su se ljudi, od seljaka do službenika vlastelinske uprave morali prilagođavati rijekama u određenim razdobljima i područjima Valpovštine uspjeli su iskorištavati blagodati i prednosti koje rijeke i šume nude. Prije svega lovili su spomenute ribe i rakove pa su i krčili dijelove šuma u različite svrhe. Nekada za svakodnevnu svrhu grijanja, nekada za gradnju različitih tipova građevina, od stambenih do sakralnih. Između ostalog su gradili mlinove, mostove i skele pomoću kojih su lakše prelazili rijeke i prometno i trgovački se povezivali s ostalim dijelovima Slavonije, Ugarske, ali i cijele Habsburške Monarhije.

Sve u svemu, prema povjesničarima Robertu Delortu i Françoisu Walteru vidljiva je vječna borba između čovjeka i ostalih faktora okoliša pri čemu su ljudi više aktivni nego pasivni čimbenici, između ostaloga zbog koristi. Ona se može nastaviti, ali se može i početi ili možda negdje samo nastaviti težiti politici održivog razvoja i na temelju saznanja iz discipline povijesti koju zovemo ekohistorija ili povijest okoliša. U takvim okolnostima možemo zaključiti da bi bolje djelovali u sadašnjosti i mislili na sretniju budućnost trebamo se vratiti prošlosti i vidjeti gdje su bili usponi i padovi naših predaka pa da više iste greške ne

ponavljamo. S takvim bi načinom razmišljanja nove naraštaje upoznali sa svim blagodatima okoliša, odnosno okolišnih faktora i trebali bi težiti mišljenju da su zapravo, unatoč tome što se i u ovom radu tijekom istraživanja ponekad suprotno prikazalo, ljudi dio okoliša o kojemu ovise, kao i što ostali okolišni faktori ovise o ljudima.

8. Zahvale

Na ovome bih mjestu želio zahvaliti svojem mentoru izvanrednom profesoru dr. sc. Hrvoju Petriću koji me je usmjeravao prilikom pisanja rada i podržao me u izboru teme.

9. Popis literature

1. Bösendorfer, Josip. *Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine?* Zagreb: JAZU, 1931.
2. Božić Bogović, Dubravka. „Drava u opisima vlastelinstva Belje u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća.“ *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 24 (2013): 86 – 96.
3. Buturac, Josip. *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
4. Čelebi, Evlijā. *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Preveo Hazim Šabanović. Sarajevo: Veselin Masleša, 1973.
5. Delort, Robert, François Walter. *Povijest europskog okoliša*. Prevela Vesna Pavković. Zagreb: Barbat, 2002.
6. *Enciklopedija Jugoslavije*, s. v. „Drava“.
7. *Enciklopedija Jugoslavije*, s. v. „Vuka“.
8. Erceg, Ivan. „Životni uvjeti stanovništva u Slavoniji krajem 17. i početkom 18. stoljeća.“ *Acta historico* 21 (1994): 7-27.
9. Ham, Josip. „Kratki pregled povijesti Donjeg Miholjca.“ *Godišnjak broj 1 1* (1992./93.): 39-65.
10. *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Karašica“.
11. *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća – Virovitička županija (sv. 6.), prir.* Mirko Valentić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.
12. Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Kartografska zbirka, Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus i Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus.
13. *Hrvatski leksikon*, s. v. „Drava“.
14. *Hrvatski leksikon*, s. v. „Vuka“.
15. Hughes, Johnson Donald. *Što je povijest okoliša*. Preveo Damjan Lalović. Zagreb: Disput d. o. o., 2011.
16. Inalcik, Halil. *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.* Preveo Dino Mujadžević. Zagreb: Srednja Europa, 2002.

17. *Kanonske vizitacije, svezak 3: Valpovačko-miholjačko područje 1730.-1830.* Priredio i preveo Stjepan Sršan. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2005.
18. Karaman, Igor. *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti 18. – 20. stoljeća.* Osijek: Povijesni arhiv, 1997.
19. Karaman, Igor. *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.
20. Kiss, Géza. „Ekologija Podravine – podaci iz Ormánsága.“ *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* 3 (1996): 87-106.
21. Kolar-Dimitrijević, Mira, Elizabeta Wagner. „Vodenice u Hrvatskoj (18.-20 stoljeće) kao primjer odnosa između ljudi i rijeka/potoka.“ *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 3 (2007): 83-120.
22. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Pisanje i djelovanje Matije Antuna Relkovića u gospodarskom polju sastavni je dio općegospodarskoga programa bečkog dvora za Hrvatsku i Slavoniju.“ U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*, ur. Damir Agičić, . Zagreb-Davor: Poglavarstvo općine, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2000.
23. Marković, Mirko. *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva.* Zagreb: Golden marketing, 2002.
24. Maroslavac, Stjepan. *Donji Miholjac kroz stoljeća.* Donji Miholjac: Župa svetog Mihaela arkandela, 2007.
25. Mažuran, Ive. „Popis trgovišta Valpovo 1746. godine.“ *Osječki zbornik* 29 (2010): 217-221.
26. Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo.* Zagreb: Golden marketing, 1998.
27. Mažuran, Ive. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine.* Osijek: Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku JAZU, 1988.
28. Mažuran, Ive. *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702.* Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966.
29. Mažuran, Ive. *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga.* Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993.
30. Mažuran, Ive. *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti.* Valpovo: Matica Hrvatska, 2004.

31. Moaćanin, Nenad. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.
32. Moaćanin, Nenad. *Turska Hrvatska*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
33. Nadilo, Branko. „Tekla voda Karašica,“ *Građevinar* 2 (2014): 164 – 174.
34. Pavičić, Stjepan. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU, 1953.
35. Perči, Ljerka. „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 99-124.
36. Perči, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731.-1737.“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 168-196.
37. Perči, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda.“ *Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 24 (2008): 75-96.
38. *Pomorska enciklopedija*, s. v. „Drava“.
39. Smičiklas, Tadija. *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. Dio 2, Spomenici o Slavoniji u 17. vijeku (1640-1702)*. Zagreb: Jugoslavenska akademija, 1891.
40. Sršan, Stjepan *Katoličke župe u istočnoj Hrvatskoj 1733./1734. godine*. Osijek: Povijesni arhiv, 1995.
41. Sršan, Stjepan, Miroslav Vanino i drugi. *Život Bartola Kašića*, 2. izd. Preveo Stjepan Sršan. Osijek: Matica hrvatska, 1999.
42. Sršan, Stjepan, ur. *Popis sandžaka Požega 1579. godine*. Prevela Fazileta Hafizović. Osijek: Državni arhiv, 2001.
43. Sršan, Stjepan. *Naselja u istočnoj Hrvatskoj: krajem 17. i početkom 18. stoljeća*. Osijek: Državni arhiv, 2000.
44. Taube, Friedrich Wilhelm von. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema*. Priredio i preveo Stjepan Sršan. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2012.
45. Vrbanus, Milan. „Gospodarske prilike u Donjem Miholjcu i donjomiholjačkoj okolini u prvoj polovini 18. stoljeća.“ U: *Donji Miholjac od 11. do 20. stoljeća*, ur. Stanko Andrić, 59-106. Slavonski Brod, Hrvatski institut za povijest, 2010.

10. Sažetak na hrvatskom jeziku

Mihael Sučić

Rijeke i šume kao živi organizam: doprinosi ekohistoriji područja Valpova od druge polovice 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća

Premda se pod pojmom Valpovština sve češće u današnje vrijeme podrazumijeva područje grada Valpova i okolice promatrajući ekohistorijske, ekonomske i demografske aspekte života na području između rijeka Drave i Vuke kao i utoka rijeke Karašice u Dravu na istoku i velika šumska područja na zapadu možemo uočiti da je opisani prostor jedna velika cjelina. Tome su svakako doprinijele i spomenutu rijeke i šume koje su se u prošlosti prožimale cijelim područjem stvarajući živi organizam u međuočnosu s lokalnim stanovništvom, ali i ostalim stanovništvom koje je prolazilo područje. Uzimajući u obzir sve navedeno cilj je rada iznijeti različite oblike međuočnosu između ljudi i okoliša kroz prošlost. Zbog trenutanih mogućnosti dostupne literature i povijesnih izvora proučava se razdoblje od druge polovice 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća. Isto tako i zbog toga što se u navedenom razdoblju suživot ljudi i okoliša može opisati kao intenzivniji nego u kasnijim razdobljima. Iz toga razloga se ovaj rad pokušava staviti u kontekst politike održivog razvoja, to jest u kontekst pozitivnog međuočnosu ljudi i okoliša čiji su i ljudi sastavni faktor. Da bi se pokušalo što relevantnije prikazati spomenuti suživot u radu se istražuje poljoprivreda, stočarstvo, mlinarstvo, ali i migracije i graditeljstvo.

Ključne riječi: okoliš, rijeke, šume, stanovništvo

11. Summary

Mihael Sučić

Rivers and forests as living organisms: the ecohistory of the Valpovo area from the second half of the 16th century to the mid-18th century

Nowadays, the term “Valpovština” is being increasingly used to refer to the area covered by the city of Valpovo and its surrounding countryside. However, if we take into account the ecohistorical, economic and demographic aspects of life in the area enclosed in the east by the Drava and Vuka rivers and the confluence of the Karašica and Drava rivers, and in the west by the large woodland areas, we can see that the described space is, in fact, a single, large whole. The aforementioned rivers and forests have certainly contributed to this, given that in the past they permeated the entire area, creating a living organism in correlation not only with the local population, but also with people passing through the area. Taking all this into consideration, the aim of this paper is to present the various ways in which people and the environment were correlated with one another throughout history. The paper focuses on the period between the second half of the 16th century and the mid-18th century, due to the literature and historical sources currently available, as well as to the fact that in this period the people and the environment interacted more intensely with one another than in later periods. Therefore, this paper is placed in the context of policy of sustainable development, i.e., in the context of a positive interaction between people and the environment, in which people are a key factor. In order to give as comprehensive an analysis as possible, the paper explores agriculture, cattle raising and flour milling, but also migration and the building trade.

Keywords: environment, rivers, forests, population